

ПСИХОДІАГНОСТИКА ОСОБИСТОСТІ

УДК 159.922.7.

БУЛАТЕВИЧ Наталія Миколаївна

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології розвитку
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПЕНТАГРАМА ГІНГЕРА ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧОГО ПСИХОЛОГА

Стаття присвячена обґрунтуванню застосування пентаграми в консультативній практиці дитячого психолога. Аналізуються моделі роботи на етапі збору скарг та формулювання запиту (інтегральна модель оцінки розвитку дитини К. Мілютіної, модель В. Оклендер). Пентаграма Гінгера розглядається як інструмент багатовимірного підходу до дитини. Аналізуються можливості її застосування для аналізу скарг клієнта, причин виникнення складностей та безпосередньо для систематики самих складностей. У подальшому застосування пентаграми рекомендується при виборі форм та матеріалів роботи з дитиною.

Ключові слова: *психічний розвиток, психологічні труднощі розвитку, психологічна допомога, пентаграма Гінгера, індивідуальне консультування.*

Постановка проблеми. Психологічна допомога в області дитячої психології – напрямок психологічної практики, який охоплює наступні форми надання допомоги: психологічна діагностика, корекція, консультування та психотерапевтична робота з дітьми та проблемами дитячо-батьківських стосунків. У сучасній літературі накопичено значну кількість матеріалів, присвячених аналізу чинників та психологічних механізмів психологічних складностей дитини на різних етапах її розвитку. Проте, незважаючи на активний розвиток дитячої практичної психології, для психолога лишається актуальною проблема поєднання теорії та методології з одного боку, та засобів і методів вирішення конкретних індивідуальних проблем дитини – з іншого.

Метою нашого дослідження є обґрунтування застосування пентаграми Гінгера як моделі систематизації труднощів дитини при

роботі зі скаргами та запитом в консультативній діяльності дитячого практичного психолога.

Вклад основного матеріалу. Під час першої консультації дитячому психологу та психотерапевту важливим є зрозуміти дитину та *способи* її взаємодії з оточуючим світом (які і привели дитину на консультацію в кабінет психолога). Розуміючи актуальні способи взаємодії дитини зі світом (феноменологія), а також причини, що лежать в основі такої моделі функціонування, психолог може ефективно обирати та використовувати різні форми роботи. Як *об'єднати* елементи феноменологічного рівня (прояв складностей в поведінці дитини) та причини їх виникнення? Як вийти на *запит* в роботі з дитиною? Як обрати *форму роботи* та *матеріал*?

Сучасна практика надання психологічної допомоги дитячими психологами, зустрічається з низкою гострих проблем теоретичного та методичного характеру. Так, Г.В. Бурменська, О.А. Карабанова, А.Г. Лідерс слушно вказують на чотири таких основних проблеми [1]:

1) Необхідність детальнішої періодизації психічного розвитку дитини з залученням широкого кола відомостей про мотиваційно-смыслову та операційно-технічну сторони розвитку, про динаміку їхніх змін та взаємозв'язків у межах вікових періодів Основною даної роботи має виступити парадигма концепції віку Л.С.Виготського. Ключове значення матимуть такі параметри розвитку в кожний віковий період: соціальна ситуація розвитку, характер провідної діяльності, специфіка форм спілкування та характерні психологічні новоутворення;

2) Відсутність єдиної теоретичної та методологічної основи психологічного консультування в межах дитячого розвитку. Залежно від характеру проблеми спеціалісти діють в руслі психоаналітичного, біхевіорального, гуманістичного, інших напрямків, практикується залучення окремих концепцій та понять з різних теорій. Проте дитячі проблеми мають комплексний характер, що потребує опори на широкі, «синтетичні» концепції розвитку;

3) Складнощі методичного забезпечення: незважаючи на великий арсенал методик, спрямованих на вивчення різних сторін психічного розвитку дитини, у більшості випадків ці методики занадто працездатні для використання їх у практиці консультативного обстеження дитини, соціальної ситуації її розвитку тощо. Відповідно, нагальною потребою є створення батарей методик, тісно пов'язаних з моделлю періодизації. Для цього слід провести роботу по виділенню, адаптації та стандартизації (на відповідних вибірках дітей: вікових, групах ризику тощо) дослідницьких методик з метою застосування їх у практиці консультування. Насьогодні за умови відсутності таких діагностичних пакетів практичні психологи застосовують діагностичні методики різного роду, самі вносять в них модифікації. Г.В. Бурменська та ін. [1] вважають поєднання клінічних та

стандартизованих методик оптимальним поєднання. Головним є їх підбір та інтерпретація результатів із точки зору розуміння нормативів змісту розвитку дитини і різні періоди дитинства (тобто врахування психологічних новоутворень, структури та видів діяльності, спілкування, специфіки соціальної ситуації розвитку);

4) Відсутність науково обгрунтованої систематики психологічних складностей та проблем у сфері розвитку дитини. Існуючі на сьогоднішній день класифікації складностей носять емпірико-описовий характер і будуються на різних, інколи чисто зовнішніх засадах. Наприклад, в одному з навчальних посібників зі шкільної практичної психології дається такий перелік складностей розвитку дитини дошкільного віку: агресивність, пасивність, гіперактивність, вибуховість, затримки психічного розвитку [7]. На думку Г.В.Бурменської, такого роду систематика має в першу чергу враховувати віково-специфічні механізми формування психологічних складностей, що подолає симптоматичний характер класифікації цих складностей.

Поле діяльності сучасного дитячого практичного психолога переважно є низка психологічних труднощів дитини, непов'язаних із патологією, а знаходяться в рамках медико-біологічної норми: тривожність, складнощі в навчанні тощо. Багатоманітність причинно-наслідкових зв'язків призводить до того, що практичний психолог, з'ясовуючи причини труднощів дитини, сам стикається зі складністю визначення кола причин можливих психологічних порушень, а звідси і складності з вибором необхідних на даний момент адекватних методів, форм та методик роботи з дитиною. Поєднати елементи феноменологічного рівня та рівня каузального психологу допомагають різноманітні засоби.

У сучасній практичній психології пропонуються моделі, які можуть стати інструментом оцінки складностей розвитку дитини та подальшого планування психотерапевтичної роботи.

Так, К.Л. Мілютіна [5] пропонує в якості такого інструменту модель інтегральної оцінки розвитку дитини, де пропонується оцінити такі сфери в розвитку дитини:

- соціальну ситуацію розвитку (особливості життя дитини вдома: наявність місця для сну, ігор, за столом; якими іграшками користується дитина і чи відповідають вони віку; чи відповідає нормам віку режим дня; з ким дитина проводить більшість часу),
- рівень розвитку гри (проста предметна, предметно-маніпулятивна, проста сюжетна, сюжетно-рольова, гра з правилами, гра-фантазія),
- рівень розвитку моторної сфери,
- рівень розвитку сенсорної сфери,
- розвиток мовлення і спілкування,

- розвиток навичок самообслуговування (користується туалетом, самостійно їсть, одягається, вмивається, складає іграшки, зашнуровує взуття тощо),

- рівень знань щодо себе та навколишній світ.

Відомий дитячий психотерапевт В. Оклендер в оцінці причин труднощів дитини застосовує модель модальностей контакту з оточуючим. Вона говорить про 4 ключові модальності: інтелект, емоції, сенсорний та тілесний досвід [6]. Ці функції потрібні дитини для встановлення повноцінного контакту та взаємодії зі світом, а також для формування самовідчуття (самості). Так, здорове немовля починає орієнтуватися в світі та взаємодіяти з ним спочатку через відчуття. Дитина розглядає все навколо, намагається доторкнутися до всього, що її оточує, пробує на смак все, що вдається притягнути до рота. Тіло дитини активно рухається, і рухливість та активність дитини з віком набиратиме обертів. Із самого народження дитина здатна автентично виражати свої емоції: радість, злість, смуток чи страх. Ці емоції не приховуються і дитина перебуває в гармонії з ними. Четверта важлива модальність контакту – пізнавальна сфера, можливості пізнавати світ, інтелект дитини. Блокування принаймні однієї з модальностей призводить до порушень в розвитку дитини і появи тих психологічних труднощів, з якими потім звертаються на консультацію.

На нашу думку, у вирішенні проблеми оцінки труднощів дитини вбачається продуктивним саме багатомірний підхід до людини, який застосовується в гештальт-терапії. А модель, яка може виступити основою для систематизації труднощів у дітей різних вікових груп, а також для вибору подальших форм роботи з дитиною – це пентаграма Гінгера. Дана модель дозволяє також оцінити основні параметри розвитку в кожний віковий період, описані в концепції віку Л.С. Виготським.

С. Гінгер знайшов символічний образ, який міг би наочно та неаналітично представити той багатомірний підхід до людини, який є властивий Гештальту. Таким образом стала пентаграма у вигляді зірки, яка зображує людину в традиції, що сягає Піфагора і спрощено представлена в малюнку Леонардо да Вінчі [4].

С. Гінгер поставив у пентаграмі грецькі літери, кожна з яких умовно відповідає початковим літерам французьких слів, що представляють п'ять вимірів людської діяльності, які розглядаються Гештальт-підходом:

- 1) фізичний вимір (тіло, сенсорика, моторика, сексуальність);
- 2) афективний вимір («серце», почуття, любовні стосунки, інша людина);
- 3) раціональний вимір (обидві півкулі головного мозку: думки, творча уява);

4) соціальний вимір (стосунки з іншою людиною, культурне оточення);

5) духовний вимір (місце і значення людини в оточуючому космосі та глобальній екосистемі).

У центр зірки він поставив букву G – перша буква слова Гештальт, яка символізує взаємозв'язок цих п'яти основних вимірів. Порядок розташування вимірів також є недовільним. Вибір послідовності їх розташування С. Гінгер пояснює так: «В моїй схемі людина стоїть на двох ногах, фізичній та метафізичній, які забезпечують «якоріння» на Землі та в світі. Я помістив метафізичний та духовний виміри до землі, а не на чолі пентаграми з тим, щоби підкреслити, що для мене тут мова не йде про якусь трансцендентну силу, а про фундаментальну, кореневу, іманентно притаманну людині складову. Дві руки дозволяють їй вступити в стосунки з іншою людиною чи іншими людьми. Причому ліва рука (з боку серця) пов'язується з афективними стосунками, а права (більш активна) – з соціальними. Відмітимо, що ліва частина пентаграми має відношення до внутрішнього життя людини (її тіло, серце, голова), тоді як права частина має відношення до її найближчого (соціального) чи глобального (космічного) оточуючого середовища. Немає сумнівів, – пише С.Гінгер, – що моя поведінка обумовлена всіма цими п'ятьма вимірами: моїм організмом та моїми відчуттями, моїми бажаннями та стосунками, моїми думками та рішеннями, а також, частково, оточуючим соціальним середовищем; вона також залежить від життя всього Всесвіту, від клімату, пори року, обертання Землі та сонячного світла, не кажучи вже про колективне несвідоме та Бога» [4,с.63].

Таким чином, пентаграма може стати робочим функціональним інструментом у практиці дитячого психотерапевта, який можна використовувати як для діагностики, так і для вибору форми роботи з будь-якими ситуаціями.

Так, початковою стадією роботи психолога є *бесіда* з клієнтом, який звернувся за допомогою. Зазвичай в ході першої бесіди збирається анамнез (тобто інформація про попередній хід розвитку дитини). Часто, звертаючись за психологічною допомогою, батьки не мають чіткого розуміння того, що від неї очікувати. В цій попередній бесіді вони можуть розказати про ті прояви дитини, які їх непокоять (тобто викладають *скаргу*), проте не здатні самостійно сформулювати *запит* [2]. А інколи навіть скарга не виокремлюється з розповіді про те, як йшов розвиток дитини, якими є особливості дитини на даний час, якою є сімейна ситуація тощо.

Саме в ході бесіди з'ясовується *причина* звернення і намічається попередня програма подальших дій. Зокрема, психолог має визначитись із тим, які психологічні особливості дитини слід вивчити, щоб відповісти на *запит* клієнта. Отже, на основі скарги клієнта

психолог під час першої бесіди висуває робочі гіпотези і формулює для себе можливу психологічну *проблему* клієнта.

Інструментом, який допомагає сформулювати проблему, виступає пентаграма Гінгера. Крім цього, структура пентаграми дозволяє також будувати бесіду, збирати анамнез, виходячи з п'яти сфер.

Так, у процесі слухання, спостереження та бесіди вона допомагає орієнтуватися в труднощах, про які розповідає клієнт. Отже, під час з'ясування причини звернення клієнта та збору скарг, пентаграму можна використовувати для аналізу отриманих під час бесіди даних та подальшим визначенням тієї сфери, до якої належить проблема. Так, клієнт може скаржитись, розповідаючи про непевнену поведінку дитини в школі (соціальна сфера), складнощі у виборі майбутньої професії дитиною (духовна сфера), неохайний почерк (фізична сфера), проблеми зі засинанням та нічні кошмари (емоційна сфера), неуважність у школі та при виконанні домашніх завдань (інтелектуальна сфера). Головна задача – «зустрітись» з дитиною, почути її та батьків, зрозуміти як вони бачать свою дитину та ситуацію з якою звернулися. Слід враховувати, що на даному етапі психолог отримує не об'єктивну картину ситуації, а її суб'єктивне сприймання клієнтом. Звідси має бути розуміння, що наявність певної скарги не завжди означає, що в дитини є відповідна проблема. Так, батьки можуть скаржитись на низький рівень шкільної успішності, проте ця скарга викликана завищеними очікуваннями. Бувають інші випадки, коли за скаргою, яка знаходиться в одній сфері стоїть проблема з іншої сфери. Так, батьки можуть розцінювати неуспішність дитини в школі як наслідок лінії (духовна сфера), а причиною може бути або порушення в розумовому розвитку (інтелектуальна сфера), або погані стосунки з учителем (соціальна сфера), або справді зниження рівня навчальної мотивації (духовна сфера). Частими в консультативній практиці дитячого психолога є скарги на неуважність дитини (інтелектуальна сфера), або на неслухняність (соціальна сфера) проте за ними може стояти просто незнання батьками вікових норм.

Вислуховуючи скарги клієнта та рухаючись у напрямку формулювання запиту та розуміння причин труднощі клієнта, слід звернути увагу на ті фактори розвитку, які можуть лежати в основі труднощів. Аналізуючи фактори розвитку та оцінюючи їх вклад у проблему можна класифікувати їх за допомогою пентаграми:

- Особливості сепарації дитини від дорослого протягом всього періоду дитинства і особливо під час вікових криз (*афективний вимір пентаграми*). На даний фактор звертають увагу більшість дослідників, які займаються темою вивчення дитячо-батьківських стосунків (Дж. Боулбі, В. Оклендер, А.С. Співаковська та ін.). Слід звернути увагу на те, що цей фактор розвитку має два полюси: злиття –

сепарація. Включеність, злиття з дитиною є важливим в перший рік життя, і є умовою успішної сепарації.

- Егоцентризм дитини (когнітивний вимір пентаграми), який поряд з невмінням оцінити життєві ситуації зі сторони змушують дитину почуватися винною за все, що відбувається з нею (наприклад, я винний в тому, що мої батьки розлучаються).

- Інтроєкти (когнітивний та афективний виміри пентаграми), які по суті є тими посланнями про самого себе почутими від значущих близьких, вбудованими в самооцінку дитини. Бувають випадки, що скарга, з якою звертаються батьки є результатом інтроєкту (наприклад, невпевненість у собі може бути результатом інтроєктованого послання від батьків «в тебе не вийде»).

- Особливості задоволення потреб та саморегуляції організму (*тілесний, афективний виміри пентаграми*). Будь-яка поведінка дитини є результатом руху для задоволення життєво важливих потреб (фізичних, емоційних, духовних).

- Можливості для прояву широкого спектру емоцій (афективний вимір пентаграми). На даний чинник розвитку значну увагу звертає В. Оклендер. Вона рекомендує під час консультацій цікавитись про допустимість вияву гніву в сім'ї та форми його вияву. Звертає увагу вона також і на інші емоції. Вона вважає, що «неприпустимі» емоції в цілях виживання дитина може ховати настільки далеко, що сама про них забуває, проте це не означає, що енергія прихованої емоції не знайде виходу. Порушення поведінки, психосоматичні проблеми – ось ті шляхи, які знаходить для виходу заборонена в сім'ї емоція.

Правила та обмеження (*соціальний вимір пентаграми*) є важливим фактором розвитку. Правила мають бути в житті кожної дитини. Труднощі виникають у тих випадках, коли їх замало або забагато

Культурне середовище та соціальні системи, з якими взаємодіє та в яких перебуває дитина (*соціальний та духовний виміри пентаграми*). Одна з тенденцій, на яку звертають увагу Г.В. Бурменська, О.А. Карабанова, А.Г. Лідерс стосується зростання зайнятості батьків, особливо матерів. На думку даних дослідників даний факт є несприятливим чинником розвитку дитини, оскільки орієнтація на систему різноманітних дошкільних закладів освіти вплинула на соціально-виховні установки батьків. Тобто деякі виключно батьківські функції переносяться на дитячі садочки, а потім школи, а це не може не викривлювати дитячо-батьківські стосунки. Відмічається зменшення тривалості та збіднення змісту спілкування в сім'ях, формалізація контактів, яка поєднується з підвищеною вимогливістю до дитини

Надалі, коли психолог на основі скарг клієнта виходить на формулювання можливої психологічної проблеми, ми також пропонуємо застосування пентаграми Гінгера як інструмента для

класифікації проблем. Спробуємо класифікувати описані в літературі [2; 3; 7] складності розвитку дитини, використовуючи пентаграму:

1) інтелектуальна сфера: проблеми пов'язані з розумовим розвитком: шкільна неуспішність, погана пам'ять, порушення уваги, складності в розумінні учбового матеріалу тощо;

2) соціальна сфера: поведінкові проблеми (грубість, брехливість, демонстративність, агресивність), антисоціальна поведінка (вандалізм, крадіжки); проблеми спілкування (замкненість, домагання на лідерство, підвищена схильність до образ, невміння постояти за себе, пасивність, сором'язливість);

3) фізична сфера: неврологічні проблеми (тики, нав'язливі рухи, енурез, підвищена втомлюваність, порушення сну, головні болі), вибір руки для письма (право/ліворукість);

4) духовна сфера: відсутність цілеспрямованості, проблеми вибору (наприклад, професії)

5) афективна сфера включає емоційні та особистісні проблеми: знижений настрій, підвищена збудливість, часта зміна настроїв, страхи, драгівливість, депресія, переживання втрати/горя/травми, тривожність.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, пентаграма Гінгера допомагає класифікувати скарги клієнта, сферу приналежності проблеми звернення і, як наслідок, визначитися зі сферою запиту, за яким буде працювати дитячий психолог. Спираючись на даний інструмент можна надалі підбирати матеріал та техніки, які будуть використані в наступній психотерапевтичній роботі з дитиною.

Список використаних джерел

1. Бурменская Г.В. Возрастно-психологическое консультирование. Проблемы психического развития детей / Г.В. Бурменская, О.А. Карабанова, А.Г. Лидерс. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 136 с.
2. Венгер А.Л. Психологическое консультирование и диагностика. Практическое руководство. Часть 1. / А.Л. Венгер. – М. : Генезис, 2001. – 160 с.
3. Венгер А.Л. Психологическое обследование младших школьников / А.Л. Венгер, Г.А. Цукерман. – М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 160 с.
4. Гингер С. Гештальт-терапия контакта / С. Гингер, А. Гингер. – СПб. : Спец. литература, 1999. – 287 с.
5. Мілютіна К.Л. Форми психокорекційного впливу / К.Л. Мілютіна. – К. : Главник, 2007. – 144с.
6. Оклендер В. Скрытые сокровища: путеводитель по внутреннему миру ребёнка. Пер. с англ. / В. Оклендер. – М. : Когито-Центр, 2012. – 271с.
7. Практическая психология образования: Учебное пособие 4-е изд. / Под редакцией И.В.Дубровиной – СПб. : Питер, 2004. – 592с.

Н.Н. Булатевич

ПЕНТАГРАММА ГИНГЕРА И ЕЁ ПРИМЕНЕНИЯ В ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТСКОГО ПСИХОЛОГА

Статья посвящена обоснованию применения пентаграммы Гингера в консультативной практике детского психолога. Анализируются модели работы на этапе сбора жалоб и формулирования запроса (интегральная модель оценки развития ребёнка К.Милютинной, модель В.Оклендер) Пентаграмма рассматривается как инструмент многомерного подхода к ребёнку. Анализируются возможности её применения для анализа жалоб клиента, причин возникновения трудностей развития, для систематизации трудностей. В дальнейшем применение пентаграммы рекомендуется при выборе форм и материала работы с ребёнком.

Ключевые слова: пентаграмма Гингера, психическое развитие, психологические трудности развития, психологическая помощь, консультирование.

N. Bulatevych

GINGER'S PENTAGRAM AND ITS APPLICATION IN PRACTICAL ACTIVITY OF CHILD PSYCHOLOGIST

The article is devoted to substantiation of Ginger's pentagram as a tool in child psychologist's practice in dealing with client's complaints and request. It is emphasized that the child psychologist's practice of providing psychological support, meets a number of theoretical and methodological problems (no single theoretical and methodological framework, the complexity of methodological support, lack taxonomy of psychological difficulties, etc.).

This article focuses on the tools that enable combine elements of phenomenological and causal level when the practical psychologist dealing with complaints during the first consultation. This tools also helps to formulate the request for further work. Several models are analyzed (integrated assessment model of child development by K.Milyutina, V.Oklender's model).

As the multidimensional tool for child psychologist's practice Ginger's pentagram is proposed. Pentagram considers five dimensions that are considered in Gestalt-therapy (physical, emotional, intellectual, social and spiritual). The opportunities of its application for the analysis of customer complaints, causes difficulties and for taxonomy of the most difficulties.

The causes of difficulties in terms of their affiliation to one of the areas of pentagram (separation, egocentrism, introverts, emotional life in family context, opportunities in meet the needs, rules and boundaries in a child's life, cultural and social environment) are discussed. .

It is emphasized that complaint, request, cause difficulties may lie in different dimensions of pentagram. Later in the choice of forms and materials for therapeutic work with the child are also encouraged to use the Ginger's pentagram.

Key words: child development, Ginger's pentagram, psychological difficulties of the child, psychological help, counseling.

Надійшла до редакції 2.12.2016 р.